

ידיעה ובחירה
כתב הרמב"ם וז"ל :

"שמא תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה קודם
שיהיה, ידע שזה צדיק או רשע או לא ידע, אם ידע
שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק, ואם
תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא
ידע הדבר על בוריו, וכו' " עכ"ל.

{ ה' תשובה פ"ה, ה' ה' }

ובכדי לבאר הקושיא, עלינו להקדים דיש להקשותו בתרי גווני, מאחר ושייך שני מיני ידיעה, א' ידיעה שגורמת למה
שעתיד להיות, וכמו ידיעת הכותב במה שעתיד לכתוב, אשר ידיעתו במה שיכתוב היא הגורמת שבאמת כן ייכתב, ויש
ידיעה אחרת שאינה גורמת, וכגון ידיעת האצטגנינים בעתידות, אשר אין ידיעתם משפעת כלל בהתהוות אותן העתידות
אשר ראו באצטגנינות שלהם. ואצל הקב"ה שייכות שני ענייני הידיעה הללו, א' מאחר והוא סיבת כל הנוצר וכל
הנעשה, א"כ ידיעתו גורמת לכל מה שיתהווה. וב' אף לולא ידיעתו ממין הלזה, הרי שייכת לו ית' אף ידיעת העתידות
אם לא שידעתו משפעת עליהן שיתהוו מחמתה.

ואם היה הקושיא מצד ידיעה מסוג הראשון בלבד, ור"ל היאך יוכל האדם לבחור להיות צדיק או רשע אם ידיעת ה'
אשר קדמה לבחירתו היא הגורמת אותו להיות צדיק או רשע בהכרח, היה אפשר ליישבו בקל ולומר, דכל מה ששייך
לבחירת האדם בין טוב לרע, הניחו ה' להיות לגמרי בשליטת האדם, ומשך ה' את ידו כביכול הימנו עד אשר זה הדבר
מסור לבחירת האדם ותלוי אך ורק בבחירתו.

אולם מאחר ואצל ה' אף ידיעה מסוג השני שאינה גורמת, ממילא כל זה איננו מספיק, דאף ידיעה כעין של אצטגנינות
שייכת רק בדבר העתיד להיות בהכרח ובהחלט, שמאחר וידיעתו קדומה לאותו מקרה אשר עתיד להיות, א"כ אם
המקרה אינו מוחלט כיצד יהיה, ותוכן הידיעה הוא שיקרה המקרה לצד א' בלבד, א"כ על כרחך אין הידיעה נכונה.
ועומק דבר זה, משום דידיעת אצטגנינות אע"ג דאינה גורמת מ"מ היא נובעת מידיעת הגורם, ולמשל אי לאו דאותן
העתידות היו תלויין בממשלת הכוכבים, והשפעת הכוכבים מכריחין לצד א', א"כ היה ידיעת האצטגנינים בעתידות,
אשר בנויה אידיעת הכוכבים, הבל וריק. ולכן חוזרת הקושיא בכל תוקף, היאך אפשר שהקב"ה יודע קודם שיבחר
האדם לאיזה צד יבחר, אם אין בחירתו מוחלט ומוכרח לו מראש.

ונראה דעל דרך זה היה כוונת הראב"ד במש"כ שם בהשגות וז"ל:

"אמר אברהם אע"פ שאין תשובה נצחת על זה טוב
הוא לסמוך לו קצת תשובה ואומר, אם היו צדקת
האדם ורשעתו תלויים בגזירת הבורא ית' היינו
אומרים שידעתו היא גזירתו והיתה לנו השאלה
קשה מאד, ועכשיו שהבורא הסיר זה הממשלה מידו
ומסרה ביד האדם עצמו אין ידיעתו גזירה אבל היא
כידעת האצטגנינים שיודעים מכח אחר מה יהיו
דרכיו של זה, וכו' וזו הידיעה אינה גזירה, וכל זה

איננו שוה, " עכ"ל.

וכתב הרלב"ג בזה דבאמת אין הקב"ה יודע מראש כיצד יבחר האדם, וז"ל:

"וזה שהשם יודע מה שראוי שיעשהו האדם לפי מה
שסודר לו מפאת העליונים, אבל בחירתו היא מושלת
על זה הסודר. ולזה הוא מבואר שאין כל מה
שיעשהו האדם לפי מה שסודר לו מהפעולות מפאת
העליונים, אבל הוא אפשר שיעשה הפעולות
ההם ושלא יעשה אותם, ובזה תתקיים התורה
ויתקיים טבע האפשר הנמצא בדברים, ויתקיים שידע
השם יתעלה אלו הדברים השפלים וכו' מתועלת הששי
הוא בדעות. והוא להודיע שמה שיעשהו האדם אפשר
שיהיה הוא זולת מה שתהיה בו הידיעה ממנו השם
יתברך וכו', " עכ"ל.

{ רלב"ג עה"ת בראשית כ"ב ועיין עוד

מלחמת ה' ח"ג פ"ד-ו' }

והשיגו על דעה זה הרמב"ם וסייעתו באמרם דאין לייחס שום חסרון אל הקב"ה, ואם נאמר דנתוסף לו ידיעה לאחר
שבחר האדם כיצד בחר הוא לייחס אליו ית' חסרון בידיעתו חלילה. (מו"נ ח"ג פ"כ, ועיין עוד בשו"ת הריב"ש קי"ח
ובספר העיקרים מאמר ד' פרק א').

ועל דרכו של הרלב"ג אזל בעל האוה"ח באמרו שביכולת הקב"ה למנוע מעצמו ידיעה בדברים מסויימים אם ברצונו
ית' שלא תחול בהם ידיעתו, ומשום טענתן של רשעים שרשעתן היתה מוכרחת עליהן מצד ידיעתו ית', החליט הקב"ה
לשלול מידיעתו מה יהיה בבחירתם (בראשית ו', ה').

וכן עד"ז כתוב בשל"ה (בית הבחירה) שדעתו של הקב"ה הוא רצונו, ורצונו של הקב"ה קיים באפשרות של בחירת
הטוב ואף באפשרות של בחירת הרע ושניהם קיימים בכח, אולם ע"י עשיית האדם יוחלט איזה אפשרות של רצונו יבא
מכח אל הפועל, ואיך שיהיה כל האפשרויות מונחין ברצונו מתחילה. ויוצא מדבריו דליכא ידיעה אצל הקב"ה מקודם
שיבחר האדם כיצד יבחר בפועל.

ולכאורה הא דלא היה ניחא ליה להרמב"ם ולסייעתו כדבריהם דעדיין סוף סוף יחשב דבר זה כחסרון ידיעה אצל
הקב"ה.

וכתב הרמב"ם שם בהמשך וז"ל:

"דעה שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה

מני ים, וכמה עיקרים גדולים והררים רמים
תלויים בה, אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה
שאני אומר: כבר ביארנו בפרק שני מהלכות יסודי
התורה שהקב"ה אינו יודע בדעה שהיא חוץ ממנו
כבני אדם שהן ודעתם שנים אלא הוא יתברך שמו
ודעתו אחד. ואין דעתו שלאדם יכולה להשיג דבר
זה על בריו. וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא
אמיתת הבורא, שני' כי לא יראני האדם וחי, כך אין כח
באדם להשיג ולמצוא דעתו שלבורא. הוא שהנביא
אומר וכו', וכיון שכך הוא אין בנו כח לידע היאך ידע
הקב"ה כל הברואים ומעשיהם וכו', "עכ"ל.

{ ועיין ביתר הרחבה במו"נ ח"ג פרק כ' }

ובביאור דבריו נקדים במש"כ במורה נבוכים (ח"א פרק נ"ח) שכל תיאורי הקב"ה שאנו אומרים אותם, אינם אלא בשלילת, עיי"ש. והיוצא מדבריו, שמאחר ואנו ברואים מוגבלים בחיותינו וממילא בשכלנו, אין ביכולת שכלנו המוגבלים להשיג עצמותו ית' מאחר דעצמותו אין לה סוף, ואין לנו אלא קצת ידיעה בו ית' על דרך השלילי. ולדוגמא, נאמר עליו ית' שאין לו גוף, והכוונה דאין לו גוף כמו לנבראים בעלי גוף, מ"מ לא נוכל להשיג מציאות זו שאינו גוף מהו בעצם. וכן לענין ידיעתו ית' שאנו עוסקים בו אין לנו שום השגה בעצמותו אלא רק בשלילי, כלומר במה שאינו דומה לידיעתנו אנו.

ומבואר מלשונו של הרמב"ם, שאע"ג שאין לנו הבנה בידיעתו של הקב"ה, מ"מ יש לנו קצת הבנה בנקודה זו גופא, למה אין לנו הבנה בידיעתו ית'. והיינו, דאותה הגבלה אשר מונעת ממנו השגה נכונה באמיתת מציאותו ית', היא המונעת ממנו השגה נכונה כיצד הוא ידיעתו ית'. והנראה בביאור דבר זה, על דרך משל, אדם קורא ספר אשר בו סיפור על ראובן, והגיע יום אשר ראובן הלך בדרך והגיע לפרשת דרכים אשר בו הצטרך לבחור אם ללכת לימין או לשמאל. ולאחר שנתלבט זמן מה בחר ללכת בדרך הימני. ולאחר שגמר הקורא לקרוא את הספר התחיל לקרותו שנית מההתחלה והגיע שוב לאותו מקום בסיפור אשר ראובן עומד בפרשת דרכים ועליו לבחור אם לימין או לשמאל. ואם נשאל את הקורא באותו רגע האם ידוע לו היאך עתיד ראובן לבחור לימין או לשמאל, ודאי שידוע אע"ג דעדיין לא בחר ראובן. מ"מ אין ידיעת הקורא מחמת שכבר קרה אותו מקרה של בחירת ראובן בעבר, אלא משום שהקורא אינו שייך כלל לכלל משך-זמן אשר ראובן חי בו, וכל עבר הווה-ועתיד אצל ראובן אינו חל אצל הקורא אשר חי במציאות אחרת לגמרי, ומציאותו של ראובן הוא כחלומו ודמיון לגבי הקורא. ולכן אין ידיעת הקורא במה שעתיד ראובן לבחור כידיעת עתידות אשר סותרת לאפשרות של ראובן לבחור, שאין הקורא עומד בתוך מאסרי הזמן ששייכים לראובן ולכן אין ידיעת הקורא "קודם" בחירתו של ראובן או "לאחריו" אלא דאצל הקורא כל זמני ראובן הכל אחת.

ומהמשל לנמשל, מאחר והקב"ה נצחי ואינו מוגבל תחת מאסרי הזמן ואין ענין הזמן חל אצלו ית' כלל, ממילא ידיעתו בבחירת האדם כיצד יבחר אינה ידיעה של עתידות, אלא מה שהיה ומה שיהיה בחיי האדם הכל אחת אצלו ית'. וכל השאלה היתה בנויה על הנחה בטעות, שבשעה שאדם עומד לבחור אם לטוב או לרע אין הקב"ה עומד עמו על ידו באותו סוג המציאות כמו האדם שעומד "קודם" הבחירה, אלא שאצל הקב"ה אין מוקדם ומאוחר כלל. ומ"מ אין לנו השגה נכונה במציאות כזאת אשר אין אצלו חלות הזמן ומושג ומציאות של עבר ועתיד. והיוצא בדברינו אלה, שאותה מניעה שמונעת ממנו השגה נכונה באמיתת מציאותו ית', והיא היות אנו ברואים מוגבלים ומצומצמים אשר משום כך

אי אפשר לנו להבין מציאותו של מי שאין לו גבול וסוף, היא היא המניעה אשר מונעת ממנו השגה נכונה באמיתת ידיעתו אשר אין לה גבול והגבלה בגבולי הזמן.

ות"ל מצאתי אח"כ כמש"כ כתוב במדרש שמואל בשם הר"ם אלמושנינו (הובא דבריו בתוס' יו"ט למס' אבות פ"ג משנה ט"ו) וד"ל :

“ ואין שייך לומר שידוע מה שעתיד יעשה האדם, וא"כ מוכרח שיעשה, כי לפניו ית' אין קדימה ואיחור שאינו בחוק הזמן וכו' זהו דעת הרמב"ם עצמו בהבדילו ידיעתו מידיעתנו שהוא בזה הצד בעצמו שידיעתו היא תמיד בהווה ואין עתיד לפניו ית', אבל הכל הווה. וכמו שבערכינו ידיעת ההווה אינה מכרחת כן ידיעתו תמידי בהווה ואינה מכרחת. אבל הספק שביד הבריות בזה לפי אין אנו יכולים לצייר אין תהיה ידיעתו תמיד בהווה אף מה שהוא עתיד בערכינו וכו' ” עכ"ד.